

Росен Янков

**ПРЕДАТЕЛИТЕ
НА ЛЕВСКИ**

Редактор *Слави Ангелов*
Консултант *Росен Тахов*
Художник на корицата *Петър Бойчев*
Технически редактор *Стефка Иванова*
Коректор *Валя Калчева*

Формат 60x90/16. Печ. коли 14,5

КНИГОИЗДАТЕЛСКА КЪЩА „ТРУД“
Бул. „Цариградско шосе“ № 47, етаж 1;
тел.: 971-99-18
Разпространение – тел.: 846-75-29
e-mail: office@trud.cc
www.trud.cc
www.znam.bg

Печат „Бет Принт“ ООД

Разпространява се като приложение на в. „168 часа“
Цена без вестник ????? лв.

© Росен Янков, автор, 2014 г.
© Петър Бойчев, художник, 2014 г.
© Книгоиздателска къща „Труд“, 2014 г.

ISBN 978-954-398-343-8

Росен Янков

ПРЕДАТЕЛИТЕ НА ЛЕВСКИ

От автора

Всеки журналист преследва Новината. Мечтае да е епохално важна и да му падне само на него като златна рибка. Откак съм журналист, са ми паднали много новини, някои от тях тлъсти като шарани, даже като кашалоти. На 19 август 1991 г. през нощта бях дежурен в БТА и се вгледах в една невзрачна телеграма на ТАСС, аха да я изхвърля. В 5 реда тя увъртяно споменаваше за постановление, с което се създавал Комитет на СССР по извънредното положение начело с вицепрезидента Янаев.

Опа! Какво ли пък чак извънредно е станало в Съветския съюз и защо Горбачов не е начело? Който поне малко отбира от вицепрезиденти, веднага би надушил преврата. Пратих 8 реда дописка на Бодко Ламбрев, дежурния говорител в радиото. Случи се кръгъл час и той я прочете веднага в новините. С новината тип „мълния“ за пуч в СССР изпреварихме с цели 9 минути бдителната Франс прес и с още 3–4 минути останалите световни агенции. Оттогава поне 3-ма колеги са разказвали в печата у нас как те първи уведомили България. Още никой обаче не е дръзвал като мен да твърди, че е бил първи в света.

Не съм писал книги от 28 години, та затова нека да се представя: Освен журналист аз съм и малко нещо езиковед. В края на 80-те години исках да направя малък удар в нещо по-научно – например семиотиката. Вече имах някакъв дребен принос в диалектологията – моя е подредбата на думите с начална буква „в“ за многотомния атлас на българската езикова територия. А като журналист международник вече бях постигал, каквото си бях пожелавал. В двора на Кремъл си размених по една шего-

вита реплика с Михаил Горбачов – Човека на годината. Имах интервю с вече знаменития Елцин и дълъг негов отговор на предложението ми да се сравни с Троцки. Бях първият журналист, получил достъп до Секретния протокол към пакта „Рибентроп–Молотов“.

Случи се при разговора ми със съветската депутатка Марю Лауристин в Москва през юли 1989 г. Тя извади от чантата си няколко страници и каза: „Това е първото ксероксно копие от протокола, правено някога. А вие сте първият журналист, на когото го показвам.“

Лауристин е естонка. Баща ѝ е подписал акта за влизането на Естония в СССР през 1940 г. Тя ми посвети повече от час. Обясняваше ми като на неин студент формулировките в протокола и как се превеждат термините. Водех си бележки и записвах с магнетофон. Бях развълнуван, държах първообраза на Крайовската спогодба от 1940 г., дал на Борис Трети прозвището „Цар Обединител“! Споделих новината с близките си и с колеги. Но нямаше смисъл да търча в кореспондентското бюро при Валери Найденов, да се залепям на телекса и да прашам информация в София. По онова време на съветската гласност в България официално се гледаше като на „мръсната пяна на преустройството“ по израза на Тодор Живков. Цедеше се през 4 гевгира, докато нещо капне по вестниците. А и в БТА аз бях редактор в Специалния отдел – нещо като журналистическа тайна служба, която боравеше с най-парливите и забранени за публикуване новини.

Все пак издиктувах на стенографката ни, че по случай 50-ата годишнина от пакта предстои СССР да огласи секретния протокол към него. Добавих и няколко изречения за съдържанието му. И какво от това? Новината ми вечерта е стигнала само до 15 души от върхушката в България по куриер и в плик с восъчен печат. Като се върнах в София, написах 27 страници аналитичен отчет. Той пък стигна до 85 души. А Марю Лауристин май бе решила, че у нас печатът е разкрепостен като в Полша, щом ѝ искам интервю. След няколко дни явно ѝ беше омръзнало да ме чака и показа протокола на пресконференция. Тогава той се превърна в световна новина.

А през ноември 1989 г. стана друго. Колега ми обърна внимание на една все още поверителна информация на кореспондента ни в Ню Йорк. (Или май беше грама до външно министерство от нашето посолство във Вашингтон?) Тя съдържаше дневния преглед на американския печат за България. Според една от дописките първият свободен митинг в София е бил на 16 ноември 1989 г. пред Народното събрание, когато Гена Димитрова изпя химна. (А не на 18 ноември пред черквата, както постановиха бъдещите „сини“.) И на този митинг според дописката някакъв си Росен Янков разяснил смисъла на своя самоделен плакат пред пратеника на в. „Лос Анджелис таймс“. Всъщност беше пред Асошиейтед прес, а плакатът гласеше: „Живковистите се приспособяват!“ Впрочем бях разяснил и съседния плакат на Михаил Вешим „По-малко милиция – повече демокрация!“

Опа! Сега пък може да ме уволнят от БТА! Статутът ми там по едно Постановление № 32 бе на „работещ с поверителни материали“ и бе несъвместим с нездрави възгледи и дисидентски прояви. А имах в пасива си и следната фраза на един от директорите по мой адрес: „Като го слушам как говори, все едно слушам Владимир Костов по „Свободна Европа.“ Е, бях се поувлякъл по перестройката, но чак пък толкова да съм бил монотонен?

Никаква репресия не последва обаче. Сам напуснах БТА при първия „демократичен“ директор Иво Инджев и отидох във в. „24 часа“, за да си публикувам „новините, каквито са“. И там по едно време започнах да си мечтая за новина за Левски, понеже бях видял как Хайтов поднесе своята за костите и гроба му. Всъщност хипотезата къде е гробът на Левски пръв изложи журналистът Георги Тахов. Хайтов я обсеби, както беше свикнал, и я обърна на сензация. И все пак някоя новина, извлечена от миналото, а не от злободневието, е тръпка за всеки семиотик. А и всяка новина за Левски си е епохална.

Всеки 19 февруари чувам от телевизора едни и същи високопарни дрънканици за Апостола от едни и същи хора. Например Дървета с нейните дъръ-дъръ, че и днес предаваме Левски и да се покаем, или Пантев с неговите европейски измерения

на Апостола. Давам си сметка, че тоя предъвкан и кух патос се лее, защото за Левски не може да се каже нищо ново. Няма новини. Затова, като се усетих малко по-свободен, си сбъднах мечтата. След 25 години суша събрах малка шепа ново знание за Левски. Поръсил съм го тук-там в тази книга.

Можех да я направя тежка, академична, с научен апарат. Щеше да влезе в библиографиите, да я цитират, опровергават. Но пък нали първата от поредицата книги на „168 часа“ трябва да съхрани духа на вестника. Заради това, пък и за да е по-честивна, запазих журналистическия подход към темата от статиите в „168 часа“, залегнали в нея. Отвях академичната плява, но удвоих съдържанието. Книгата стана скромна, не се получи като опус на мастит историк. Но тя казва доста нови неща за Апостола.

Дължа го на всестранната помощ, оказана ми от Росен Тахов – щастие е да имаш за приятел тази историческа енциклопедия! Дължа го на колегите, които ме насърчаваха, и на експертите, които ми съдействаха. Благодаря първо на доц. Александър Сарафов, Христо Тотев и Петър Нинов за теренното изследване, както и на гл. ас. Ахинора Балтакова за изработката на схемите. Ценни бяха медицинските консултации с проф. д-р Йовчо Топалов, член-кореспондент на БАН, генерал от резерва, и с патолога д-р Владка Вълчева. Към възхищението си от доц. Неделчо Стойчев добавям и специалната благодарност за приноса му в най-важната част. Признателен съм също на художника Александър Стефанов за сведенията за паметника и на драматурга Константин Илиев – от него дойде началният ми импулс за всичко в тази книга.

Росен Янков

Първа глава

НАУЧНО ДОКАЗАНО: ЛЕВСКИ Е ПРЕДАДЕН!

„Фанете тогоз!“ е изречено в ловешкия конак късно следобед на 26 декември 1872 г.

На Коледа през 2012 г. се навършиха 140 г. от залавянето на Васил Левски. От точно толкова години у нас се водеше спор дали Апостола е бил предаден. Всъщност това е най-дългият научен спор в България. Съвсем просто изследване на релефа в една местност близо до Ловеч би могло да даде силен, дори решаващ аргумент в този спор. Такова изследване обаче никога не е правено. Било защото за съвременниците през XIX век и за близките им потомци истината е била очевидна без измервания, било защото в следващите десетилетия случилото се с Левски в тази местност се подценява, било най-после защото споменът за самото място избледнява и накрая почти изчезва от историческата памет.

Дълго отлагано – цели 25 години! – това изследване най-после бе направено през декември 2012 г.

Васил Левски е бил предаден!

Всички ние обаче си го знаехме, нали? И то още от читанките – че Левски е предаден от поп Кръстьо. Дължим това убеждение на Иван Вазов и на Захари Стоянов. Всъщност обаче то е литературно предубеждение. Точно като идеята, че Крали Марко е бил юнак, е едно типично фолклорно предубеждение.

Тезата за предателството се гради още от деня на извършването му. Също оттогава обаче тя се и подкопава, за да стане с

годините най-горещо защитаваната и най-страстно оспорваната теза в нашата история. По нея се води и най-дългата обществена дискуссия в България.

В първите десетилетия се налага мнението, че предателят на Левски е именно поп Кръстьо. То обаче има и сериозни противници. След 1944 г. те някак изчезват, тъй като с антицърковния си патос тази теза е станала много удобна за властта. Но още с краха на комунизма през 1990 г. махалото се люшва назад и поп Кръстьо почва да печели почитатели освен сред духовенството и сред своите земляци от Ловешкия край. Покрай това и самата вяра в предателството започва да се разклаща като развален зъб и някой ден ще ни я изкъртят.

Никак няма да ни заболи. Дори ще изпитаме облекчение, че ето, не сме народ от предатели, а за своята гибел Левски си е бил виновен сам. Било е злощастна последица от една случайна среща с две заптиета, при която той постъпил непредпазливо, самонадеяно, безразсъдно.

Разбираемо обяснение, удобно и изгодно за всички. Не и за Васил Левски, но пък нали той си няма знаен гроб, в който да се обърне пред очите ни.

Щом обаче от само една среща с две заптиета зависи дали е имало предателство, отговорът може би се намира тъкмо на мястото на тази среща. А и нали се знае с точност къде се е състояла тя – на Пази мост.

А това пък какво е?

Драматургът Константин Илиев задава този въпрос в статия през 1987 г. във в. „Народна култура“. Той е авторът на пиесата „Великденско вино“ – разтърсващ моноспектакъл на поп Кръстьо с глухоням клисар. Илиев е може би хилядният автор след Вазов, който сравнява Левски с Христос и бесилото му – с кръста на Голгота. Това е най-високата възможна, сублимната метафора в българската литература.

В статията Илиев изтъква, че има такъв мост. И разсъждава върху един епизод на него с участие на Апостола от 26 декември 1872 г. Авторът е родом от близкото село Горно Павликене и като дете е играл около моста. Илиев смята, че Пази мост

пази отговора на въпроса за предателството.

За ранните биографи на Левски то е безспорен факт и те не си правят труда или не се досещат да го проверят по надлежен начин и на моста. За късните това вече е било невъзможно, освен всичко друго и защото местността е изменила облика си, а и паметта за самия мост се е изтрила.

Установява го самият Илиев. През 80-те години той пита в музея на Левски в Ловеч къде е мостът. Оказало се, че дори специалистите там не знаели. Имало местност с това име, но за мост не подозирали. Петнадесет години по-късно и аз ходих да разпитвам за моста с намерение да пиша статия. Лутах се 3 часа все по указания на местни хора. При това подбирах да ме упътват все възрастни ловчанлии, с памет за старите имена на местности.

Ако се движиш с кола от Ловеч за Севлиево, Пази мост е на няма и 10 метра вляво от пътя, но не се вижда заради гъстия храсталак. Една бабичка с крава ме заведе съвсем до него, за да ми го покаже. Разгърнах шубраците и го видях – мост от зидан камък, здрав, с идеална дъговидна арка, под която можеш да стоиш прав. Не ми се вярва да е от времето на Левски. Онзи мост ще да е бил дървен, но нали и сегашното Къкринско ханче е реплика.

Старият път през моста едва личи. Отдолу е минавал буен поток, който отдавна е пресъхнал. Мястото е обраствало с дървета и храсти и мостът е потъвал мълчание. Сега дърветата в този гъстак са поне 40-годишни.

КОНСТАНТИН ИЛИЕВ